

knulo i tendencije povezivanja glazbenog stvaralaštva kao kulturnog kapitala s ekonomskim kapitalom. U drugom članku, polazeći od teorijskog rada Branka Milanovića koji uvodi pojam “dnevni kapitalizam”, Tea Škokić i Ozren Biti na primjeru kratkoročnog iznajmljivanja privatnog smještaja u Zagrebu propituju prilagodbe poslovanja društvenim prilikama, radno opterećenje iznajmljivača apartmana i resurse koji su im potrebni za obavljanje tog posla. Svoje istraživanje povezuju s konceptom *gig ekonomije*, koji pretpostavlja sustav slobodnog tržišta kratkoročnih poslovnih aranžmana fokusirajući se na kategoriju iznajmljivača domaćina koji pružaju usluge u vlastitom domaćinstvu. Etnografski materijal prikupljen putem deset polustrukturiranih intervjua s iznajmljivačima i iz medijskih izvora autori analiziraju s kulturnoantropološke pozicije da bi propitali mogućnosti opstanka tog poslovanja u kriznim uvjetima pandemije i potresa.

Pogovor zborniku napisala je Chiara Bonfiglioli, ujedno i autorica knjige *Woman and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector* (2019). Uz osvrt na pojedina istraživanja, u svom pogovoru Bonfiglioli značaj ovog zbornika vidi u tome što predstavlja “inovativan pregled tekućih transformacija i diskursa o radu na prostoru bivše Jugoslavije i srednjoistočne Europe te time pridonosi širim globalnim raspravama o deindustrijalizaciji i postindustrijskom društvu”. U tom smislu rasprave okupljene u zborniku, posvećene cijelom nizu aktualnih tema i studija slučaja sigurno će biti poticajne budućim istraživačima zainteresiranim za povijest rada u interdisciplinarnom kontekstu.

Miranda Levanat-Peričić

Pieter Plas, Mi o vuku. Poetika vuka u vjeronanjima i obrednim praksama,
Institut za etnologiju i folkloristiku,
Zagreb 2021., 463 str.

Recepcija tekstova Pietera Plasa o vuku, generisanih iz doktorske disertacije odbranjene u Gen-tu 2002. godine, a objavljivanih tokom godina u zbornicima i časopisima, nije mala, pogotovo na “zapadnojužnoslovenskom” prostoru, kako autor određuje i teritorijalno i jezički omeđuje okvire svog primarnog korpusa. Taj areal obuhvata “hrvatske, bosanske, srpske i crnogorske štokavske govore”, a “u etnokulturnome pogledu može [se] smatrati slavenskom i balkanskom [...] dijalektalnom zonom”. Ovoga puta pred nama je celoviti, nešto izmenjen i adaptiran tekst disertacije u autorovom prevodu na hrvatski jezik, sem uvodnog i završnog poglavlja koja su data u prevodu Tonija Bandova, a uz redakciju Ljiljane Marks.

Kako Pieter Plas navodi u uvodnom poglavlju knjige, ona je metodološki zasnovana na etnolingvističkim i semiotičkim osnovama zacrtanim kapitalnim enciklopedijskim projektom *Slavjanske drevnosti* (ur. Nikita Tolstoj et al.), gde su elementi tradicije posmatrani kao znaci koji u međusobnoj interakciji tvore autoreferencijalan jezik kulture, u kombinaciji s kritičko-poj-

movnom aparaturom “tropske antropologije” Jamesa W. Fernandez. Usmerivši svoju pažnju na jednu od najvažnijih životinja u okvirima tradicijskih kultura na prostoru Balkana i šire, Pieter Plas propušta figuru vuka kroz široko postavljenu mrežu simboličkih i pragmatičkih aspekata, uspostavljajući, kako ističe, osobenu “poetiku vuka”, odnosno “tekst vuka”. Ključnom osobinom koja je pogodovala izuzetnoj otvorenosti vuka za upisivanja različitih kulturnih značenja pokazuje se njegova granična pozicija, to jest figuriranje između polova svog i tuđeg, bliskog i dalekog, ljudskog i životinjskog/demonskog, i taj medijacijski potencijal i kontakt sa oba pola ose vodili su retkoj polisemičnosti ovog znaka.

Etnografski korpus na kome Pieter Plas radi svoje istraživanje izuzetno je obiman i tipološki razuđen, a pored verovanja i opisa obredno-običajnih i magijskih praksi uključuje i brojne folklorne vrste, predanja, kratke govorne forme, basme, šaljive priče itd., kao i znatan deo lirskih zapisa, najvećma uspavanki i obredne poezije.

Pored uvodnog i dva zaključna poglavlja (“Tekst vuka” i “Zaključak”) te bogatog spiska referenci datog na kraju, knjiga se sastoji iz četiri ključne tematske celine. U prvoj – “Vuk i životni ciklus” – autor se zadržava na ključnim prelazima, odnosno fazama u ljudskom biološkom i socijalnom kretanju – rođenju, svadbi i smrti – i figuriranju vuka u datim obrednim kompleksima, vodeći pritom računa i o regionalnim specifičnostima. Autor navodi veliki broj prehrambenih i drugih zabrana vezanih za period trudnoće, čija je funkcija u magijskoj zaštiti novorođenčeta. Na drugom polu je asocijacija vuka sa zdravljem, što je rezultiralo magijskim formulama kojima se obznanjuje rođenje deteta (“Čuj, puče i narode! rodi vučica vuka, svemu svijetu na znanje, a detetu na zdravlje”), figuriranje u uspavankama, široko zasvedočen običaj provlačenja novorođenčadi ili bolesne dece kroz “vučja usta” (“vučji zev”) ili kožu ubijenog vuka, te imenovanje dece imenima koja su u etimološkoj vezi s leksemom *vuk*. Autor dalje pokazuje kako vuk participira u ženidbenim običajima na prostoru zapadnog Balkana, naročito akcentujući stočarski i lovački diskurs kao vrlo produktivan prostor metaforičkih projekcija (vuk : ovca = mladoženja : nevesta; lovac : lovina). Seksualna simbolika vuka s vrlo eksplicitnim erotskim motivima i opscenim leksikom dokumentovana je dalje u nizu šaljivih priča, igara i lirskih pesama, gde se muški polni organ identifikuje s vukom, a ženski s torom ili ovcama. Kompleks tanatoloških predstava vezanih za ovu životinju autor uglavnom sagledava s kritičkim otklonom prema postojećim tumačenjima, pre svega u odnosu na Čajkanovićevo čitanje vuka kao totema i njegove uloge u kultu mrtvih, ističući da je “iznimno malo indicija o izravnoj vezi vukova s tanatološkim predodžbama”.

Drugo poglavlje – “Vučje vrijeme i zaštita od vukova” – posvećeno je simboličkoj figuri vuka u kalendarskom sistemu, njegovim vezama sa pojedinim svecima i tabuima vezanim za praznike, određene tipove radova, te upotrebu predmeta koji asociiraju vučje zube ili čeljusti (makaze, greben, tkački razboj i sl.). Kompleks datih verovanja Plas naziva “vučjim kalendarom”, pokazujući da je vreme aktivnosti vukova – a to je zimska polovina godine, od Mitrovdana do Đurđevdana, s kulminacijom oko božićnih praznika – iniciralo širok spektar profilaktičkih radnji u cilju zaštite stoke i ljudi i da su te radnje pratile “vučje praznike”, a u okviru nedeljnog ciklusa sredu i petak. Među svecima kojima se pripisuje vučja predikacija ili gospodarenje nad vukovima dominiraju Sv. Luka, Sv. Arandeo, Sv. Dimitrije, Sv. Mrata, Sv. Nikola, Sv. Sava te Sv. Đorđe. Oni zapovedaju vukovima, namenjuju im hranu, šalju ih za plenom, štite stoku i ljude od vukova (imaju moć da im zakamene ili otkamene usta) i figuriraju u tipskim narativima o hromom vuku, što je osobina u kojoj Plas prevashodno prepoznaje opštu odliku “drugog, ambivalentnog i liminalnog”.

Treći deo posvećen je ophodima s ubijenim vukom – vučarima i vučarskim pesmama. Obred nije kalendarski markiran, a izvode ga lovci koji su vuka ubili. Oni s kožom ubijenog vuka pohode kuće u sopstvenom i susednim selima, i u formi obredne drame pevaju vučarske pesme, tražeći i dobijajući darove od ukućana, i izvode predviđene ritualne radnje s vukom

(preskakanje preko vuka, dodirivanje njegove kože, provlačenje ispod vuka i sl.). Vuk se za ophod dodatno kitio, a delovi njegovog tela, pogotovo vučji “zev” (koža oko usta), postajali su predmeti magijske manipulacije i apotropejoni.

Poslednji tematski blok prati vuka u mreži narodne medicine, magije i demonologije. U ovoj sferi možda više nego igde drugde dolazi do izražaja ambivalentnost “teksta vuka”, koja se očituje podjednako jasnim naglascima i na njegov apotropejski karakter (zaštitnik od bolesti) i na njegov preteći potencijal (vuk kao njihov izazivač), pri čemu se fundirajućim za ovu polivalentnost pokazuje opet prostorni kod, jer vuk kao biće granice može tu granicu i da čuva i da ugrožava. Otuda magijska praksa poznaje brojne strategije zaštite od vuka, kao i veoma razuđenu magijsku praksu zasnovanu na upotrebi delova vučjeg tela – zuba, šapa, krzna, repa, ušiju, očiju, srca. Izuzetna je zastupljenost vuka u kratkim basmama (“Vuk pri nas!” – kako se bolest ne bi dozvala i dr.), ali i onima sa složenijom narativnom strukturom, gde se po pravilu uvodi motiv vuka koji kolje, rastrže, grabi i uništava bolest ili demone, mada se bolest u različitim verbalnim varijacijama može i prenositi na vuka ili na prostor gde on živi. Pieter Plas dalje sagledava prisustvo vuka u fitonimiji (*vučja jabuka*), vezu s demonima i besnilom, fiktivne transformacije ljudi i demona u vukove, njegovo ambivalentno figuriranje u sistemu snova i predskazanja.

Knjiga Pietera Plasa izuzetna je sinteza ambivalentne kulturne predikacije vuka u sistemima tradicijskih kultura, onih sa prostora zapadnog Balkana, ali i znatno šire. Česta krosreferencijalnost unutar knjige svedoči o dinamičnim odnosima nekoliko osnovnih kategorija, koje autor poimence izdvaja u zaključku knjige “Tekst vuka”. On primećuje da se tri osnovne propozicije, “koje se sastoje u tome da vuk jede / kolje / ubija stoku [...] da se pri tome kreće oko i preko granica” i da je “opasan tuđinac (tuđ uljez)” mogu kontekstualizirati i rekombinovati u konkretnoj obrednoj praksi i sistemu verovanja s pozitivnim ili negativnim predznakom u širokom spektru varijeteta i da je to u ishodištima polisemije vuka, koji je nesumnjivo jedan od najznačajnijih “znakova”, odnosno “tekstova” tradicionalnih, ali i savremenih kultura.

[Prikaz u sklopu projekta “Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse (IP-2019-04)” Hrvatske zaklade za znanost.]

Lidija Delić

Liber monstorum balcanorum.
Čudovišni svijet europske margine,
Miranda Levnat-Peričić i Tomislav
Oroz, ur., Jesenski i Turk i Institut za
 etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2019.,
 371 str.

Na koji način misliti o Balkanu koristeći nove teorijske paradigme? Kakva je to zazorna balkanska lepota i šta nam ona može reći o anatomiji kulturne organizacije Drugoga? Kako smestiti angloamerički teorijski neksus zaokružen terminom *monster studies* u kontekst lokalnog-bal-